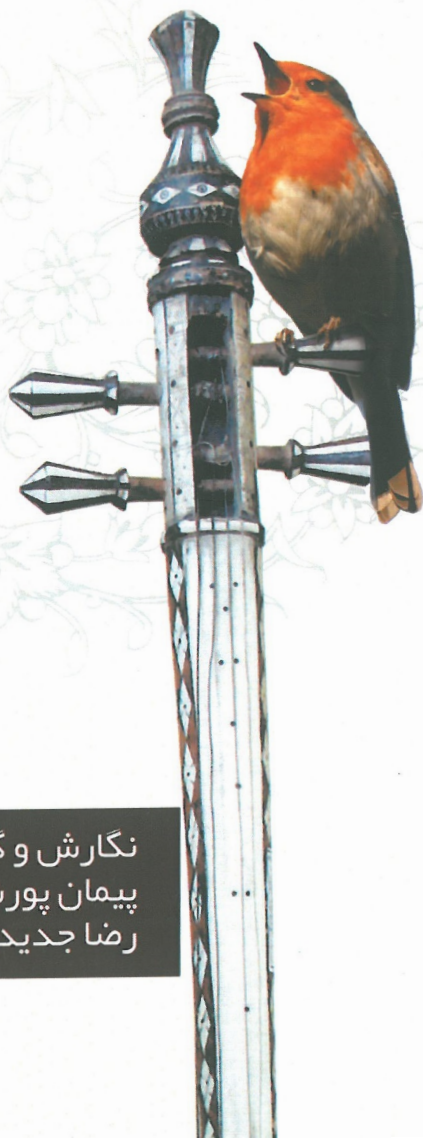


# آز رودِ خُشک تابانگِ تر

شناخت سازهای ایران زمین  
(جلد نخست)



نگارش و گردآوری:  
پیمان پورشکیبایی  
رضا جدیدی

به نام آفریدگار آهنگ و سخن

# از رودِ خُشک تا بانگِ تر

(شناخت سازهای ایران زمین)

جلد نخست

پیمان پورشکیبایی - رضا جدیدی

## فهرست

- ۷..... سخن ناشر..... سخن آغازین.....  
۸.....  
۱۱..... کوتاه نوشت تاریخ موسیقی ایران زمین.....

## تنبک



- ۳۴..... ریشه شناسی تمبک در فرهنگ واژگان.....  
۳۴..... نگارشی پیرامون تنبک.....  
۳۷..... نقشه و ساختار تنبک.....  
۳۹..... ساز آفرینان تنبک.....  
۴۰..... نوازندگان تنبک.....  
۴۱..... نوازندگان تنبک پیشین.....  
۴۱..... برخی از نوازندگان تنبک امروز.....  
۴۲..... عکس.....

## تار



- ۴۶..... ریشه شناسی تار در فرهنگ واژگان.....  
۴۷..... نگارشی پیرامون تار.....  
۴۹..... نقشه و ساختار تار.....  
۵۱..... کوک و گستره صدایی.....  
۵۲..... ساز آفرینان تار.....  
۵۷..... نوازندگان تار.....  
۵۹..... عکس.....

## سه تار



- ۶۲..... ریشه شناسی سه تار در فرهنگ واژگان.....  
۶۲..... نگارشی پیرامون سه تار.....

- ۶۳ ..... نقشه و ساختار سه تار
- ۶۵ ..... کوک و گستره‌ی صدایی
- ۶۶ ..... ساز آفرینان سه تار
- ۶۹ ..... نوازندگان سه تار
- ۷۱ ..... عکس

## بَرَبَت



- ۷۴ ..... ریشه شناسی برَبَت در فرهنگ واژگان
- ۷۶ ..... نگارشی پیرامون بَرَبَت
- ۷۸ ..... نقشه و ساختار بَرَبَت
- ۸۰ ..... کوک و گستره صدایی برَبَت
- ۸۰ ..... ساز آفرینان بَرَبَت
- ۸۲ ..... نوازندگان بَرَبَت
- ۸۳ ..... عکس

## رَبَاب



- ۸۶ ..... ریشه شناسی رباب در فرهنگ واژگان
- ۸۶ ..... نگارشی پیرامون ساز
- ۹۰ ..... نقشه و ساختار رباب
- ۹۲ ..... کوک و گستره‌ی صدایی
- ۹۲ ..... ساز آفرینان رباب
- ۹۴ ..... نوازندگان رباب
- ۹۵ ..... عکس

## تَنبُور



- ۹۸ ..... ریشه شناسی تنبور در فرهنگ واژگان
- ۹۹ ..... نگارشی پیرامون تنبور

۱۰۳.....	نقشه و ساختار تنبور.....
۱۰۵.....	کوک و گستره صدایی.....
۱۰۵.....	سازآفرینان تنبور.....
۱۰۶.....	نوازندگان تنبور.....
۱۰۷.....	عکس.....

## کمانچه

۱۱۰.....	ریشه شناسی کمانچه در فرهنگ واژگان.....
۱۱۰.....	نگارشی پیرامون کمانچه.....
۱۱۲.....	نقشه و ساختار کمانچه.....
۱۱۴.....	کوک و گستره صدایی.....
۱۱۵.....	سازآفرینان کمانچه.....
۱۱۶.....	نوازندگان کمانچه.....
۱۱۸.....	عکس.....

## سرود (قیچک)

۱۲۲.....	ریشه شناسی سرود (قیچک) در فرهنگ واژگان.....
۱۲۲.....	نگارشی پیرامون سرود (قیچک).....
۱۲۴.....	نقشه و ساختار سرود (قیچک).....
۱۲۶.....	کوک و گستره صدایی.....
۱۲۸.....	سازآفرینان سرود (قیچک).....
۱۲۸.....	نوازندگان سرود (قیچک).....
۱۲۹.....	عکس.....

## سنتور

۱۳۲.....	ریشه شناسی سنتور در فرهنگ واژگان.....
۱۳۲.....	نگارشی پیرامون سنتور.....

- ۱۳۴ ..... نقشه و ساختار سنتور
- ۱۳۷ ..... کوک و گستره صدایی
- ۱۳۸ ..... ساز آفرینان سنتور
- ۱۴۰ ..... نوازندگان سنتور
- ۱۴۱ ..... عکس

## چنگ



- ۱۴۴ ..... ریشه شناسی چنگ در فرهنگ واژگان
- ۱۴۷ ..... نگارشی پیرامون چنگ
- ۱۵۰ ..... گونه‌های چنگ
- ۱۵۱ ..... گستره صدایی چنگ یا هارپ
- ۱۵۲ ..... ساز آفرینان چنگ
- ۱۵۲ ..... نوازندگان چنگ
- ۱۵۲ ..... عکس

## دانستنی‌های موسیقی ایران



- ۱۵۴ ..... آوانگاری موسیقی ایرانی
- ۱۵۶ ..... ردیف دستگاهی موسیقی ایران
- ۱۶۱ ..... گونه‌های موسیقی در ایران
- ۱۶۱ ..... واژگانی که باید بدانیم
- ۱۶۷ ..... پیش نیاز فراگیری ساز
- ۱۶۹ ..... نگهداری از ساز
- ۱۷۱ ..... آشنایی با نویسندگان
- ۱۷۳ ..... منابع

### کوتاه نوشتِ تاریخِ موسیقی ایران زمین

موسیقی هنری است ناب و شگفت که آدمی را بیش از هر هنر دیگری دست خوش شورمندی، سرمستی، آرامش یا غم می‌سازد. به راستی این پدیده سرشار از جاودانگی و عشق تنها از سوی دادار بی همتاست و ارمغانی بی مانند برای آدم خاکی است. هنر پایکوبی، خواندن و موسیقی، با زاده شدن آدمی و برداشت زیباشناسانه و نیازمند او از دنیای پیرامون رنگ و کِرشمه یافت تا تار و پود زمین از آواهای زیبا جاودانگی یابد.

آواز، پایکوبی و شعر بیش از هر چیز در سرشت آدمی او را برآن داشت تا آنچه را می‌خواهد از آگاه و ناآگاه خویش به روشی که زیباست به دیگران ارمغان دهد تا از آنچه خود از آن بهره مند شده به آنان نیز بچشاند. گویی این سه برای ابراز کم بود و با اندیشه برآن شد تا همراهی برگزیند که بهتر بتواند به هم خویشان خویش برداشت زیباشناسانه خود را بفهماند. پس با خِرَد خویش، آنچه ایزدان عشق در نهاد وی به ارمغان گذاشته بود، به آفرینش ساز دست زد.

با اینکه آوای انسان را نخستین و بهترین ساز می‌دانند اما آنچه از کنکاش‌های باستان شناسی گمان می‌رود آن است که از نخستین دست آفریده‌های انسان، سازهای بادی است که از شاخ و نی ساخته شده و یا سازهای کوبه‌ای همچون طبل و سپس با آشنا شدن با نوای زه کمان، چنگ را ساخته است که نزدیک به چند هزارسال پیشینه دارد.

ایران ما نیز از آن دسته کشورهایی است که ارمغان بسیاری از این دست آفریده‌ها را داشته و دیگر کشورها نیز از آن بهره جسته‌اند. اما چون از دوران پیشین جز گفته‌های فردوسی و تنی چند از تاریخ نگاران یونانی و رومی چیزی نداریم ناگزیر بیشتر با نگاه بر آثار برجامانده از کتیبه‌ها، نگاره‌ها، سنگ نوشته‌ها و ... می‌توان گمان برد که ساز از دستاوردهای مهم آن دوران نیز بوده است.

استاد طوس در زمان پرداختن شعرهای حماسی در دوره اشکانیان چنین سروده‌اند:

نگوید جهان‌دیده تاریخ‌شان  
نه در نامه خسروان دیده‌ایم

چو کوتاه بد شاخ و هم بیخ‌شان  
از ایشان جز از نام نشنیده‌ایم

آنچه از دوره اشکانیان برجاست نام گوسان یا کوسان است که در آن دوره به خنیاگران یا نوازندگانی گفته می‌شده که با ساز خود به داستان خواندن از شاهان دادگر و پهلوانی مردان و یا بخشی از یک رُخداد تاریخی می‌پرداختند.

در دوره هخامنشیان ایران باشکوه به رَوند کم مانندی در داد و ستد در گستره‌ی ساتراپی خود دست یافت. آمیختن فرهنگ‌ها در آن روزگاران ارمنان دانش و کاردانی دیگران را نیز برای ایرانیان به ارمنان آورد. ایران بر شاهراه روزگاران ایستاد و با آداب، اخلاق، زبان و فرهنگ‌ها در آمیخت، آموخت، بارور کرد، افزود و هم یاد داد.

### بازتاب تمدن‌های پیشین در موسیقی ایران

نقش آسیای غربی همچون بین‌النهرین، کلد و آشور، بابل در باستان شناسی تا اندازه‌های پدیدار شده است. تمدن سومری‌ها در پایان قرن نوزدهم در شهر اور، گواه این نوشتار است. تمدن کلدی بعدها همان است که تمدن بابل خوانندش و سومری‌ها خود سرودهایی برای خدایان خود داشتند و با ساز طبل، چنگ و نی برای ویرانه‌های شهرهای خود غمگساری کرده و برای گشودن معابد خویش جشن و موسیقی داشتند.

آنچه از موسیقی این تمدن هم‌پا با مصر که با لشگرکشی کوروش در سال ۵۳۹ پیش از میلاد و رهایی مردم از دست پادشاه بدنامش بخت النصر به ایران رسید آواها و رقص‌ها و شناخت سازهای آن سرزمین همچون نی، نی مضاعف، چنگ، قانون چند ساز بادی، زهی، ضربی همانند فلوت و شیپور و عود و طبل بود که از سه هزار سال پیش بر جا مانده است.

**مصریان** نیز در شش هزار سال پیش در بسیاری از پیشرفت‌های آن روزگار به ویژه موسیقی سرآمد بودند. آنان نیز چنگ، نی، نی مضاعف، عود، فلوت، سیتار و طبل‌های گوناگون داشتند و ارگ را نیز از یونانیان آموختند. موسیقی گروهی در بین آنان از ارزشی ویژه برخوردار بود. ایرانیان نیز از این آموزگاران کهن درس آموخته‌اند.

**عبرانی‌ها** نیز سازها را با آواز همراه می‌کردند. سرودهای قوم عبرانی از مویه، چنگ، مذهب و .. سخن می‌گویند و آوا سر می‌دهند. این‌ها در دوره اسارت خویش در بابل شکوای آوازگونه می‌خواندند و در افسانه‌های خود دارند که داوود پیامبر با چهار هزار نوازنده به درگاه پروردگار نیایش می‌کردند. سازهای اینان نیز نی فلزی، نی چوبی، فلوت، طبل یا شیپور شاخ، سنج، سیتار، چنگ سه وتری، بریت، سرنا، سنتور و قانون بوده است.

**یونانیان** نیز در رویارویی با ایران زمین افسانه‌ها دارند. نبردهای این دو در پستوی تاریخ، بازتابی فراموش ناشدنی دارد که تا کنون نیز از آن سخن به میان است. تمدن کِرت در جنوب یونان از تمدن‌های بسیار در خور پژوهش بوده است. مردم این جزیره از آسیای صغیر



کوچ کرده بودند و با خود دستاوردی همچون تمدن‌های مصر و بابل ردا داشتند. یونانیان از این آشخور بهره جستند. بازتاب دین زرتشت نیز در میان اینان دیده می‌شود که از ایرانیان آموخته بودند.

با نگاه به خدایان گوناگون در یونان همچون زئوس که خدای آسمان و رب النوع بشر بود، آپولون فرزند زئوس که رب النوع خورشید و نور و موسیقی بود که گاه او را چون کماندار و گاه نوازنده می‌پنداشتند می‌توان دریافت که موسیقی در این سرزمین بسیار ارزشمند بوده است. یونانیان نخستین کسانی هستند که موسیقی را به گونه علم نگریستند و کنکاش آنان ارمغان نگارش خط موسیقی و علم ریاضی بکار رفته در موسیقی را در پی داشت. از موسیقیدان بنام یونان لسبین پاندر است که از سروده‌های هومر نواهایی چند ساخت و با چنگ و سیتار نواخت. او بر چنگ سه و تری چهار وتر دیگر افزود و هفت درجه موسیقی بر پایه گام را آفرید. بر پایه نوشتار یونانی گام از گاما گرفته شده که یادآور هفت نت پی در پی است. یونانیان سرود و آهنگ‌های بی شماری برای خدایان، جشن‌ها و ... خویش ساختند و سازهای آنان نیز از سازهای بادی و زهی همچون چنگ و سیتار، فلوت‌های کوتاه و بلند، گیتار، شیپورهای بلند و خمیده و ... بود.



آپولون فرزند زئوس خدای نور و موسیقی

موسیقی ایران برگرفته از تمدن قوم آریایی‌های هند و اروپایی است که بر دیگر آریایی‌ها (آریا: نجیب، دوست و باوفا) پیشینه‌ای کهن‌تر نزدیک به چهارده قرن پیش از زادروز مسیح دارد. بیشتر پژوهشگران تاریخ کهن موسیقی ایران را به پنج دوره مادها، هخامنشیان، سلوکیان، اشکانیان و ساسانیان بخش بندی کرده‌اند.

**مادها** نخستین دیوان سالاری را در هگمتانه بنا نهادند و پارس را نیز گرفتند تا در سال